

Peter Kreeft

Tři filosofie života

KAZATEL: Život jako marnost

JOB: Život jako utrpení

PÍSEŇ PÍSNÍ: Život jako láska

Johnu Mallonovi, který *vi*

original title:

Peter Kreeft: Three Philosophies of Life

Ignatius Press, San Francisco, 1989

© Peter Kreeft, 1989

překlad © Ivan Bok, 2016

proláž na obálce © Jiří Kolář – dědicové c/o DILIA, 2016

první vydání © Krystal OP s. r. o., 2016

ISBN 978-80-97183-93-9

JOB:

Život jako utrpení

Job je všeobecně uznáván za jednu z největších knih, která kdy byla napsána: mistrovské dílo, nadčasová klasika. Pro vnímavého čtenáře je skutečně úchvatná. Je děsivá a krásná, krásně děsivá a děsivě krásná. Je fascinující, chytlavá, tajemná, něžná, a přesto silná jak údery palice. Člověk jí dokáže být posedlý jako málokterou knihou.

Ačkoli je nekonečně tajemná, je také prostá a jasná ve svém hlavním „poselství“, které nám předkládají Boží slova k Jobovi na konci. Nejste-li rabbi Kushner,¹³ který dokáže neuvěřitelně minout nepominutelné, toto poselství vám nemůže ujít. Pokud je kniha Job o otázce zla, pak Jobova odpověď na tuto otázku zní, že na něj *neznáme* odpověď. Nevíme to, co se nám filosofové od Platóna po rabbiho Kushnera tak užitečně, leč beznadějně snažili vysvětlit: proč se „špatné věci stávají dobrým lidem“. Job této věci v životě nerozumí a ani my jí nerozumíme. V Jobovi se poznáváme ne v jeho poznání, ale v jeho nevědomosti.

Knih Jobova je záhada odpovídající na další záhadu. Záhada, na kterou odpovídá, je největším problémem života, problémem zla, utrpení. Nespravedlnosti světa údajně ovládaného spravedlivým Bohem. Tento Bůh však není tvrdá, jasná, křehká formule, ale tajemství. Je to Bůh, o němž rabbi Abraham Herschel říká: „Bůh není milý. Bůh není strýček. Bůh je zemětřesení.“ Boha, který je zemětřesení spíše než strýček, můžeme nebo nemusíme mít rádi, ale naše oblíba či neoblíba na tom nic nezmění. Pokud nebereme Boha Jobova (a zbytku Bible), pak jsme neposlouchali. Tím, že zadržíme dech, nedonutíme universum, aby jej zadrželo také.

Job je tajemství. A tajemství uspokojuje cosi v nás, ale nikoli náš rozum. Job zavrhuje racionalistu v nás, jako Job

¹³ Autor knihy *Když se zlé věci stávají dobrým lidem*. Česky: Praha, Portál 1996, 1999, 2000 a 2005.

zavrhne své tři racionalistické přátele. Ale něco hlubšího v nás Job uspokojuje a naplňuje. Job není jako vývar, čistý a průzračný, ale jako bramboračka, neprůhledná a vydatná. Když čteme Joba, jsme jako dítě, které jí špenát: „Otevři pusu a zavři oči.“ Job, stejně jako špenát, nechutná nijak zvlášť. Ale do krve nám vlévá železo.

Síla Joba je jako síla samé hebrejštiny. Max Picard popsal tento jazyk (*Svět mlčení, World of Silence*) jako velmi omezený, ale silně zaměřený (jako laserový paprsek); je schopen sdělit jen pár věcí, ale věci, které říká, říká jako hlásná trouba. Jeho slova jsou jako velkolepé sloupy zapuštěné do země. Jeho slova jsou vertikální slova, spojují nebe a zemi jako jediné Slovo Boží, Ježíš, který tak učinil o staletí později. Hebrejštiny je jazykem Vtělení. Z Joba máme tíž „pocit vertikality“, jako by byl napsán v nebi.

Joba bych nikdy nepochopil, pokud by mi v tom nepomohli dva velcí spisovatelé: J. R. Tolkien a Martin Buber. Samozřejmě mu stále nerozumím, ale teď se aspoň umím podřídit jemu, a ne něčemu jinému, s čím jsem si ho pletl (což bylo nedorozumění). Tolkien přeložil Joba pro Jeruzalémskou bibli a jeden Buberův podnět mi dal klíč k těm nejtajemnějším Jobovým zamčeným dveřím. Obojí vám krátce vysvětlím.

Jen jednou jsem se setkal s překladem, který byl tak jiný, že mi otevřel doposud zavřenou knihu. Byl to překlad Augustinových *Vyznání* od Franka Sheeda, který je pro mě živý jako žhavá láva. Nejrozšířenější anglický překlad *Vyznání* je ten od pana Pine-Coffina a opravdu si zaslouží to jméno.¹⁴ Je to mrtvý překlad. Sheedův je živý. Když jsem poprvé četl Joba v Jeruzalémské bibli, nevěděl jsem, že ho překládal Tolkien. Když jsem pak viděl knihu jako otevřenou a živou, promlouvající ke mně, zjistil jsem, že tím „otvírákem“ byl Tolkien, který je podle mého mínění jedním

¹⁴ Borová rakev – pozn. překl.

z největších vypravěčů všech dob. Od dob *Božské komedie* nic nezastínilo *Pána prstenů*, až na *Ztracený ráj*. Společně s *Aeneidou*, *Illiadou* a *Odyseou* tvoří těchto šest děl samostatnou kvalitativní třídu.

Ale Martinovi Buberovi musím poděkovat ještě víc, neboť mi do rukou vložil zlatý klíč, kterým jsem mohl otevřít hlavní bránu, hlavní téma celé knihy, řešení té největší hádanky. A nadto mi tento klíč otevřel jedno z největších tajemství teologie, křesťanské stejně jako (nebo ještě víc) Buberovy židovské teologie, tím, že osvětlil *koan* – hádanku Boha, který odhaluje své jméno, posvátný tetragramaton, *ultima thule* lidského myšlení, odhalení přirozenosti poslední reality, vlastní podstatu Boha, jak je sám v sobě, ne pouze ve vztahu k nám. Všechno se to přihodilo překvapivě jednoduše, nečekaně prostě. Klíčem k Jobovi je Exodus 3, 14.

Ale postupuji příliš rychle. Ještě o tomhle řešení mluvit nebudu, protože řešení je bezcenné, pokud nedoceníme problém. Doufám, že jsem povzbudil vaše chutě slibem labužnické duchovní krmě a totožného zákusku. Ale teď musíme začít úplně od začátku, s ohromně složitými problémy, které před nás klade tato kniha. Nemyslím problémy, které mají s touto knihou učenci (například kdo ji napsal, proč, kdy, kde a podobně), ale životní problémy, tedy naše, které tato kniha popisuje. Které to jsou?

Job je jako cibule nebo matřjoška nebo jako balíček zabalený v mnoha obalech. Strhnete ten vnější a jsou tam další a další. Vevnitř je to větší než zvenčí – jako lidská bytost, jako jesličky v Betlémě a jako Mariino lůno. Určitě je zde mnohem více otázek a úrovní otázek, než ty čtyři, které vidím já a o které se zde s vámi podělím, ale přinejmenším tyto čtyři tam jsou a jsou počátkem vašeho nezávislého hledání, počátkem otázek, které už si tam najdete sami.

1. „PROBLÉM ZLA“

To dozajista je problém, problém všech problémů. Všeobecně je to problém, proč vůbec existuje zlo, zvláště ve vesmíru stvořeném a řízeném Bohem, který je jen dobro a který je všemocný. Akvinský tuto otázku formuluje v *Sumě* nanejvýš stručně: „Pokud je jeden z protikladů nekonečný, pak druhý je zcela potlačený. Ale Bůh je nekonečné dobro. Tedy jestliže Bůh existuje, zlo musí být zcela potlačeno. Ale zlo existuje. Tedy Bůh neexistuje“ (STh I, q. 2, a. 3; námitka 1). Augustinova verze je o něco delší a o něco konkrétnější: „Pokud je Bůh pouhé dobro, musí si přát pouze dobro, a pokud je všemocný, musí být schopen učinit vše, co chce. Ale existuje zlo (stejně jako dobro – pozn. autora). Tudíž Bůh buď není pouhé dobro, nebo není všemocný, nebo obojí.“ Třetí formulace problému je více praktická než teoretická: Jak může Bůh – pouze dobrý a všemocný Bůh – dopouštět, aby se dobrým lidem děly zlé věci? Tato formulace je blízká Jobovým nářkům. Není to jen pouhá existence zla, jakéhokoli zla, ale jeho osobní přítomnost a zkušenost se zlem, zvláštním zlem nespravedlnosti, což je naléhavý problém. Zasloužený trest za spáchaný zločin je v jistém smyslu zlo, protože trest musí bolet, ale v jiném smyslu to není zlo, ale dobro: je to spravedlnost. Job však nezakouší spravedlnost, ale nespravedlnost. Dějí se mu zlé, velmi zlé věci, a on je přitom „dobrý člověk“, vlastně podle autora knihy (Job 1, 1) velmi, velmi „dobrý člověk“. A dokonce je jím podle mnohem větší autority, podle autora Jobovy existence, Boha samého (Job 1, 8).

Na tuto otázku existují jen čtyři odpovědi. První je samozřejmá (ale mylná) odpověď toho, kdo věří v Boha Bible, toho Boha, který je jednak pouhé dobro, jednak je všemocný: Job tedy nemůže být „dobrý člověk“. To je

odpověď tří Jobových přátel a je nadobýčež rozumná. Autor knihy musí hned na začátku zcela vystoupit ze své role, aby čtenáři sdělil, že Job je „muž bezúhonný a přímý, bojí se Boha a vystříhá se zlého“ (Job 1, 8). Jinak by, stejně jako ti tři Jobovi přátelé, volil toto řešení. Šokující protiklad mezi zdáním a skutečností, mezi tím, co se jeví jako obvykle pravdivé řešení, a skutečností nekonečně složitější a tajemnější, je jedním z hlavních momentů této knihy. Nesmíme Jobovy tři přátele vidět jako blázny, protože jimi nejsou a protože by nám pak mohlo uniknout to velké drama, ta ironie, ten protiklad mezi zdáním a skutečností. Musíme s nimi sympatizovat, abychom pak mohli být šokováni Bohem, stejně jako byli šokováni oni. V jistém smyslu je to hlavní důvod, proč byla tato kniha napsána: šokovat čtenáře Bohem, skutečným Bohem, „Pánem absurdit“ – abychom použili pojmenování otce Raymonda Nogara –, na rozdíl od příjemného a pohodlného Boha našich vlastních očekávání a uspořádání. Pokud by Bůh sám, vševědoucí designér celého příběhu, v němž se nalézáme, *nebyl* takto šokující a překvapivý „Pán absurdit“, ale racionální, předvídatelný, příjemný a pohodlný, pak by život nebyl tajemstvím, které je třeba žít, hádankou, kterou je třeba vyřešit, nebyl by milostným příběhem, ale detektivkou, nebyl by tragikomedii, ale formulí. Neboť tragédie a komedie jsou dvě základní formy tajemství, a pokud nás Job něčemu učí, pak tomu, že žijeme tajemství.

První odpověď na otázku, odpověď tří Jobových přátel, tedy že Job *není* „dobrý člověk“, pak musíme odmítnout, protože 1) evidentně není odpovědí autora knihy Job, 2) Bůh sám odmítá tuto odpověď jak na začátku knihy, kdy mluví se Satanem o Jobových ctnostech, tak na konci, kdy chválí Joba a kárá tři Jobovy přátele, a 3) tato odpověď by ústřední tajemství života zredukovala na otázku. Takže se musíme podívat na druhou možnou odpověď.

Možná Bůh není dobrý. To je odpověď, s níž nebezpečně flirtuje Job, když sní o tom, jak by Boha povolal na soud a vyhrál svou při, jen pokud by tu byl nestranný a spravedlivý soudce, který by zasedal jak nad ním, tak nad Bohem, a lamentuje, že žádný takový soudce není a že veškerá moc je na straně Boha, avšak ne spravedlnosti. Jinak řečeno, Bůh není dobrý, ale je mocný, takže dobro (spravedlnost) a moc jsou nakonec rozděleny, a nikoli v jednotě. To je strašná, nevýslovně hrozná filosofie, a jen Jobova poctivost a skepse co do vlastní nevinnosti ho z ní dokáže vyvést:

Jak bych mu já tedy mohl odpovídat? Jak bych před ním volil svoje slova?

Jemu neuměl bych odpovědět, i kdybych byl spravedlivý; svého Soudce jenom o milost bych prosil.

A kdybych i zavolal, aby mi odpověděl, nevěřím, že přál by sluchu mému hlasu.

Vždyť mě zachvacuje vichrem, bezdůvodně rozmnožuje moje rány,

ani oddechnout mi nedá a jen hořkostmi mě sytí.

Má-li kdo nesmírnou sílu, má ji on, a co se týče soudu, kdopak jiný mě předvolá?

I kdybych byl spravedlivý, za svévolníka mě prohlásí má ústa, a kdybych byl bezúhonný, prohlásí mě za křivého.

Jsem bezúhonný. Nic na sebe nevím. Protiví se mi už život.

Je to jedno, proto říkám: On skoncuje s bezúhonným jako se svévolníkem.

A když bičem náhle usmrcuje, ze zoufalství nevinných si činí posměch.

...

On přec není jako já, abych mu odpovídal, abychom v soud vešli spolu.

Není mezi námi rozhodčího, jenž by vložil ruku na nás oba (Job 9, 14–23, 32–33).

Kristovo vzkříšení naplňuje křesťana kosmickou radostí, protože definitivně, pevně popírá strašnou filosofii, že dobro a moc jsou zcela odděleny. Dobro se vtělilo, jediné neomezené dobro se zjevilo omezeným očím, jediný veskrze dobrý člověk, který kdy žil, triumfoval nad smrtí, nad obrovskou mocí zla, které neodkáže čelit žádný člověk, nad „posledním nepřítelem“. Psychologické důsledky víry ve Vzkříšení jsou natolik zakořeněny v křesťanském povědomí, že si obvykle ani neuvědomujeme tu propast mezi Ano a Ne, mezi vírou a nevírou. Jen si to představte: jednoho dne byste zjistili, že Bohu je vše jedno, že všemohoucí je lhostejný k dobru a zlu, že příběh universa a příběh našeho života vypráví neurčitě Blabla místo milující Osoby. To je ta hrůza, která se zde tyčí před Jobem.

Popírání Vzkříšení nebo popírání spojení absolutního dobra s absolutní mocí může mít ještě jinou podobu, a to je třetí odpověď na problém zla: místo popírání Boží dobroty můžeme popírat Boží moc. Představte si, že by se jednoho dne našly v hrobě v Jeruzalémě Ježíšovy kosti. Fenomén zla je „vysvětlen“ – ať už popřeme Boží dobrotu, nebo jeho moc. Leč psychologické důsledky jsou různé. Pokud je Bůh, kterého uctíváme, mocný, ale není dobrý, je dobro potlačeno a moc vyvýšena v objektivní realitě, a tím pádem i v našich životech (pokud jsme natolik příčetní, abychom své životy objektivní realitě podřídili). Pak začneme uctívat moc a dobru vykážeme podřadné místo, jako prostředku k dosažení cíle moci nebo úspěchu. Tak je náboženství odděleno od morálky. Naopak pokud je Bůh, jehož uctíváme, dobrý, ale ne mocný, klademe dobro a mravnost na tu nejvyšší příčku jako něco absolutního, ale nevěříme nebo neočekáváme, že dobro zvítězí. Straníme Bohu, ale nevěříme, že straníme vítězi. Jsme dobří, ale nedůvěřiví. Pokud věříme v řešení číslo dvě, tvrzení o Boží moci, avšak nikoli dobrotě, jsme důvěřiví, ale ne dobří. Pokud věříme v řešení

číslo tři, tvrzení o Boží dobrotě, avšak nikoli o jeho moci, jsme dobří, ale nedůvěřiví.

Řešení číslo tři, popření Boží všemoci, je dnes velmi populárním řešením, stejně jako jím bylo za časů pohanů. Jeho pohanskou verzí byl polyteismus, rozdělení Boha na malé bůžky, z nichž žádný neměl absolutní moc. Moderní verzí téhož je omezování Boha na přírodu nebo čas (proces). „Procesuální teologie“ je současnou módní formou této hereze. Jak rabbi Kushner, tak dr. Nicholas Woltersdorff napsali v poslední době velmi populární knihy prosazující toto řešení z téhož důvodu: oba musí znovu promyslet svou víru ve světle tragické smrti milovaného mladého syna. Oba se drží Boží lásky, Boha milováníhodného, Boha jako dobra. Oba docházejí k tomu, že Bůh neměl věci zcela pod kontrolou, že Bůh stále roste a možná stále poroste a bude se učit. Tento Bůh podléhá přírodním zákonům. To znamená, že tento milý a milující Bůh není absolutní, neboť tím posledním je neosobní nutnost nebo přírodní zákony. Jsou nad samým Bohem. Toto „řešení“ nám bere cenný dar důvěry a víry. Už nemůžeme být malými dětmi, jak nám prikazuje Kristus, říkat Bohu Abba (tati) a cítit se v jeho náručí naprosto bezpečně. Musíme se postarat sami o sebe. Bůh je omezen z všemocného Boha na velkého bratra. Je mocný, ale ne všemocný.

Job s tímto řešením nikdy nekoketuje. Jako většina lidí předpokládá, že pokud je zde Bůh hodný toho jména, musí být všemocný. Jestliže stvořil vesmír, musí být všemocný, neboť vytvořit něco z ničeho vyžaduje neomezenou moc. Běžný jazyk s Jobem souhlasí, přídavné jméno, které spontánně spojujeme se jménem Bůh, je *všemohoucí*, jako by to bylo jeho křestní jméno. V celé Bibli nenajdeme otázku, zda Bůh je skutečný („Řekl si blázen v srdci: Bůh není“, Žl 14, 1) nebo zda je všemohoucí (tak se může ptát jen polyteistický pohan nebo moderní naturalista), jen zda je

Bůh dobrý a důvěryhodný; co má za lubem a co máme mít za lubem my. Job není biblická kniha jen v tom smyslu, že je v Bibli, ale také v tom smyslu, že přijímá teologii zbytku Bible. Pokoušet se ji interpretovat jako protiklad zbytku Bible, jak se o to snaží Kushner a další – interpretovat ji jako učení, že Bůh není všemohoucí, nebo že Job má pravdu a Bůh se plete, nebo že život je problém, který musíme řešit spíše racionálně než jako tajemství, kterému je nutno přitakat ve víře (všechny tyto představy jsou v podstatě Kushnerovou interpretací Joba) – znamená znásilnit pevný základ biblických východisek, jenž nikdy nezpochybňuje ani Job, ani Kniha Job, ani žádná z jejich postav, ani její autor.

Když nemůžeme vyřešit „problém zla“ 1) popřením, že se špatné věci stávají dobrým lidem, jak to činí tři Jobovi přátelé, když tvrdí, že Job není dobrý člověk, nebo 2) popřením, že Bůh je dobrý, nebo 3) že Bůh je všemohoucí, tak zdánlivě zbývá jediná věc, a to 4) popřít Boží existenci. Ale to jen umocní všechny hrozné důsledky všech dalších „řešení“. Nadto to není Jobovo řešení nebo řešení Knihy Job, neboť ani autor Knihy Job, ani Job není „blázen“. Jaké páté řešení se tedy nabízí?

Možná ten problém ani řešení nemá. Nebo to možná není problém, ale tajemství. Nebo možná nakonec řešení má, částečné řešení, a dokonce na racionální rovině. Podívejme se na to pečlivěji a vezměme argument tří Jobových přátel. Tady to je:

1. Předpoklad víry: Bůh je spravedlivý.
 2. Racionální předpoklad: Spravedlnost znamená odměňovat dobro a trestat zlo.
 3. Obecné mínění: odměna nás činí šťastnými, trest nešťastnými.
 4. Empirický předpoklad: Job je nešťastný.
- Závěr: Job je zlý.

Když tento argument rozebereme logicky, tak má čtyři různé předpoklady ze čtyř různých zdrojů. První předpoklad vychází z víry, z neoddiskutovatelného jádra židovské víry v Boží *emeth*, Boží pravdu, spravedlnost a spolehlivost. Je to víra, že Bůh je skutečný, dobrý, spolehlivý a všemohoucí a řídí svět spravedlivě. To je předpoklad Jobových otázek. Každý, kdo trpí, jako trpěl Job, je samozřejmě v pokušení tázat se po pravdivosti tohoto předpokladu, ať už tomu pokušení odolává, nebo ne. Třem Jobovým přátelům musíme přinejmenším přiznat dostatečnou víru na to, aby tomuto pokušení odolali. Možná osočují Joba a možná je to totéž, jako kdyby osočovali Boha, ale výslovně Boha neosočují, zatímco Job s tím flirtuje zas a zas. Říká, že Bůh mu křivdí bez příčiny, že kdyby Bůh a Job přišli k soudu a předstoupili před nezávislého soudce, Job by svou při vyhrál – prohrává z jediného důvodu, a tím není Boží spravedlnost, ale Boží moc. To je skutečné osočování Boha. Nepřímo jej nazývá nespravedlivým tyranem. Job (a my) se *musí* držet prvního předpokladu, Boží spravedlnosti.

Druhý předpoklad objasňuje význam klíčového pojmu z první premisy, pojmu *spravedlivý*. Jestliže je Bůh spravedlivý, co to znamená? Ano, spravedlnost znamená odměňovat dobro a trestat zlo, nikoli naopak. Znamená to dávat každému, co si zaslouží, jeho spravedlivou odměnu. To není předpoklad víry, ale rozumu, racionální morálky. Je pro morálku stejně základní, jako je první předpoklad základní pro víru. Bez Boha, kterému lze důvěřovat, není náboženská víra, a bez smysluplné spravedlnosti, která rozlišuje mezi dobrem a zlem a rozdává patřičné odměny a tresty, není žádná morálka. Tudíž se zdá, že ani jeden z těchto předpokladů nelze zpochybnit nebo pozměnit.

Třetí předpoklad objasňuje tvrzení druhého, stejně jako druhý objasňuje tvrzení prvního. Pokud spravedlnost znamená odměnu a trest, v čem potom odměna a trest tkví?

Obvykle v mnoha konkrétních a zvláštních věcech, od peněz po čest a od pokut k popravám. Ale co je všem odměnám společné, že toho, kdo si je zaslouží, činí šťastným, kdežto všechny tresty toho, kdo si je zaslouží, činí nešťastným. Pokud by vězení bylo lázněmi, nebylo by trestem. Pokud by peníze byly chorobou, nebyly by odměnou. To je pointou příběhu o bráchovi Zajíci a bráchovi Lišákovi Z rozprávek strýčka Rémuse. Brácha Lišák se po léta snažil všemi myslitelnými způsoby chytit bráchu Zajíce, ale nikdy ho nechytit, protože brácha Zajíc byl velmi chytrý. Ale jednoho dne ho brácha Lišák přece chytil. Držel ho za uši a říká: „Teď si brácho Zajíci vyber, jak chceš umřít. Mám tě stáhnout a upéct, nebo uvařit?“ A brácha Zajíc na to: „Můžeš mě stáhnout a můžeš mě péct, můžeš mě vařit, jen mě prosím prosím neházej do toho strašného šípkového trní!“ Brácha Lišák zahlédl v očích bráchy Zajíce záblesk hrůzy a řekl: „Víš, brácho Zajíci, a to je právě to, co udělám.“ A škodolibě a nenávistně mrštil bráchu Zajíce do šípkového keře. Ale místo na kusy roztrhaného zajíce viděl brácha Lišák bráchu Zajíce pelášícího z šípkového keře, jak se mu posmívá: „Zase jsem tě přelstil, brácho Lišáku! Narodil jsem se a vyrostl v trnkovém keři!“ Celý příběh dává smysl díky předpokladu, že trest nám má uškodit nebo nás učinit nešťastnými. Nikdo tento předpoklad nezpochybňuje. Dává jej zdravý rozum.

Čtvrtý předpoklad je, že Job je nešťastný. Tento předpoklad vychází ze zkušenosti a je ještě zjevnější než ty předchozí. Vlastně každý ze čtyř předpokladů je vždy jasnější a nepopíratelnější než ten předchozí – což znamená, že pouze ten první, předpoklad víry, je skutečně k diskusi. Nikdo není v pokušení popírat ty další tři předpoklady, ale Job je v pokušení popírat ten první. Zdá se, že jedinou další možností je dojít k logickému závěru, jak to činí tři Jobovi přátelé, že Job je nešťastný, protože trpí zasloužený trest, tudíž Job je velký hříšník.

Ale čtenář ví, že to je špatně. Bůh to sám říká ďáblovi. Čtenář také ví, že nelze popírat první předpoklad. Přesto první předpoklad, Boží spravedlnost, ve spojení se třemi dalšími, zdánlivě naprosto nepopíratelnými předpoklady, logicky vede k tomuto závěru. Jaká hádanka!

Zahrajme si hru, kterou Kniha Job nehraje. Zahrajme si trochu na logiku. Existenciální problém zla jsme převedli na logický problém zla, takže jej spíše vyřešíme na logické rovině. (Kniha jej samozřejmě řeší pouze na té rovině, na níž jej pokládá, na existenciální rovině, v rovině života. Drama je rozřešeno – jak? To uvidíme později.)

Existují pouze tři způsoby, jak odmítnout logický argument (jak jsme viděli na argumentu probíraném v Kazateli). Pokud ale 1) nejsou pojmy víceznačné, pokud 2) nejsou předpoklady falešné a pokud 3) není proces argumentace logicky chybný, pak je závěr dokázán jako správný a nelze mu oponovat, leda si umíněně trvat na svém: „Dokázals, že je to pravda, ale já odmítám, že je to pravda.“ Což samozřejmě neříká nic o argumentu nebo závěru, ale říká něco o nás.

Žádný ze čtyř předpokladů není nesprávný a závěr logicky vyplývá z předpokladů, ale každý předpoklad obsahuje neurčitý termín. Takto můžeme zodpovědět otázku zla na logické rovině.

První předpoklad tvrdí, že Bůh je dobrý a důvěryhodný. Ale Boží dobrota nemusí nutně znamenat přesně totéž co dobrota člověka, protože Bůh není člověk. Dobrý člověk není totéž jako dobrý pes a z téhož důvodu není Boží dobrota tatáž jako dobrota člověka. Důvod je ten, že dobrota je úměrná k bytí. Boží bytí je božské a neomezené, bytí člověka je omezené a lidské, bytí psa je omezené a psí. Každé disponuje dobrotou úměrnou jeho přirozenosti. Například pro psa není zlem, když je sexuálně promiskuitní, avšak pro

člověka ano. Pokud bychom psí dobrotu („hodný pejsek“) přenesli na člověka, nebyla by dobrotou, ale nedokonalostí, poklesem téměř na úroveň zvířecích instinktů. A stejně je tomu s lidskou a Boží dobrotou. Pojem je analogický: jeho smysl není zcela nebo přesně týž, částečně se shoduje, částečně liší. Pokud bychom se snažili dělat něco jako Bůh, nebyli bychom dobří, ale zlí. Například pokud by člověk-otec nechal dítě schválně vběhnout pod auto, místo aby vběhl do silnice a zachránil ho, není to dobrý otec. Kdežto Bůh nás může zázračně zachránit pokaždé, když se ocitneme v nebezpečí, ale pokaždé to neudělá, neboť ve své neomezené moudrosti vidí, jakého trápení je nám zapotřebí, abychom v dlouhodobém horizontu dosáhli konečného naplnění a moudrosti a štěstí, a vidí duchovní zhýčkanost, která by nastala jako následek, kdyby nás zachránil před každou kalamitou. Lidští otcové mají jen střípek této prozíravosti, proto by bylo nesprávné, kdyby si hráli na Boha a nechávali své děti trpět, až na pár případů, kdy si je otec-člověk vcelku jist. Například by bylo špatné, kdyby otec-člověk nechal své dítě zemřít, protože by se domníval, že jeho dítě nedosáhne za života mravního a duchovního pokroku, ale naopak úpadku, a zemře v ještě horším stavu, než je dnes. Neboť žádný pozemský otec neví to, co ví Bůh. Ale každý pozemský otec by jednal správně, pokud by své dítě poslal na zvlášť náročnou školu, která by ho stála spoustu dřiny a dvojnásobek domácích úkolů, neboť by věděl, že dítě je bystré a škola stojí za to. Takže pro nás být dobrými a důvěryhodnými obvykle (ne však vždy) znamená chránit se navzájem před utrpením, ale toto kritérium nemůžeme aplikovat na Boha. Rozkazy pro pýchotu neplatí pro generála, který tvoří celkovou strategii.

To neznamená, že Bůh je nemorální nebo že dobrota je jen stvoření a není vlastností Stvořitele, že Bůh činí věci libovolně a mohl by je učinit jinak, jako by mohl udělat

červené nebe místo modrého. Ne, Bůh je láska a Bůh je také spravedlivý, ale to, co tato mravní dokonalost znamená v Bohu, daleko přesahuje to, co znamená v nás, stejně jako to, co znamená dobro v nás, přesahuje dobro ve psu.

Nejasný pojem v druhém předpokladu je pojem *spravedlnost*. Pro nás spravedlnost znamená rovnost nebo přinejmenším stejnou příležitost. Znamená něco téměř matematického. Před zákonem jsme si všichni rovni. Ale to není nejhlubší význam spravedlnosti. Existuje spravedlnost v hudbě – harmonie a proporce a souvislosti, které slouží kráse, ale nejde o rovnost. Je to něco mnohem tajemnějšího, mnohem krásnějšího, obtěžkaného významy. „Spravedlnosti jsou hvězdy mocné,“ říká básník. Řekové mluví o kosmické spravedlnosti (*díké*), hudbě sfér. To už je blíž božské spravedlnosti. Je z čistě matematického hlediska „spravedlivé“, že polovina lidstva nemá dělohu? Je spravedlivé, že muži mají silnější svalstvo horní poloviny těla než ženy? A je spravedlivé, že lidé jsou nadřazení opicím?

Nejvyšší a nejtajemnější formou božské spravedlnosti, o jaké jsme kdy slyšeli, je právě evangelium, ohromující událost sebeponížení Boha, který se stal člověkem a zemřel za nás na kříži. Svatý Pavel v Listě Římanům říká, že v evangeliu se zjevuje „spravedlnost Boží“ (srov. Řím 1, 17). Ale tato „spravedlnost“ vrcholí v té nejnespravedlivější věci, která se v dějinách udála: bohovražda, vražda člověka, který si to zasloužil ze všech nejméně, nejnevinnějšího, jediného nevinného, trpícího za viny. A to je Boží *spravedlnost*! Jako obvykle spravedlnost *tam* je něco jiného než spravedlnost *zde*. Zde je to odměňování dobra a trestání zla. Tam je to: „Všichni jsme bloudili jako ovce, každý z nás se dal svou cestou, jej však Hospodin postihl pro nepravost nás všech“ (Iz 53, 6).

Ve třetím předpokladu je nejasným termínem *šťastný*. Odměny jsou ve formě štěstí – obecné povědomí má samozřejmě právo něco takového říct. Ale v tom, co štěstí znamená, už asi obecné mínění tak jasno nemá. Máme sklon jej ztotožňovat s něčím 1) okamžitým a přítomným, ne budoucím, dlouhodobým či věčným a 2) spojeným se subjektivními pocity uspokojení tužeb spíše než s objektivní skutečností. Možná teď ještě Job není šťastný, ale nakonec šťastný bude; a možná se Job *necítí* šťastný, ale navzdory tomu šťastný je.

Podívejme se na to ještě jinak, použijme příměr se zdravím. Můžeme být zdraví, aniž bychom se zdraví cítili, může nás například hrozně bolet hlava, aniž by nám něco vážného bylo. Nepatrná bolest hlavy zcela upoutá naši pozornost a máme pocit, že musíme umřít, ale objektivně jsme zdraví. A stejně tak můžeme být obětí nějaké strašné, osudové nemoci a za dvě minuty zemřít, ale dosud se cítíme naprosto zdraví. Pocity nejsou spolehlivý ukazatel skutečnosti.

A to, co je pravda v tělesné rovině, může být samozřejmě pravda rovněž v duchovní rovině. Farizej se může cítit morálně a duchovně zdrav, zatímco je tak prohnílý, že i delikátní Ježíš jej nazve hrobem plným lidských kostí (srov. Mt 23, 27). Světec může procházet temnou nocí duše a cítit se uvnitř zcela vyschlý, kdežto ve skutečnosti jej Bůh přivádí k dokonalosti, jako umělec přivádí k dokonalosti své mistrovské dílo.

Job může být šťastný ve smyslu *požehnaný*, aniž by byl šťastný ve smyslu *uspokojený*. Job je Boží mistrovské dílo a jeho utrpení z něj dělá ještě větší mistrovské dílo. Jeho objektivního štěstí neboli dokonalosti či požehnání (k němuž patří jeho moudrost, odvaha a zralost) je ve skutečnosti dosaženo právě jeho subjektivním pocitem neštěstí či utrpením.

Konečně čtvrtý předpoklad obsahuje nejasný termín *nešťastný* nebo *zbedovaný*, který je nejasný právě tak, jako byl nejasný pojem *šťastný* ve třetím předpokladu. Job je ve svém utrpení skutečně požehnaný, jak to přislíbil Kristus v blahoslavenstvích: „Blaze těm, kdo pláčou... Blaze vám, když vás budou tupit...“ (Mt 5, 3 a 11). V mělkém a obvyklém smyslu slova „šťěstí“ naprosto nedává smysl říci „šťastní, kdo pláčou“. Ale v hlubším, starším smyslu štěstí (blahoslavenství) je Job na své kupce hnoje hluboce šťasten. Trpí a není spokojen, ale je požehnaný a není odmítnutý.

Další nejasnost spojená s pojmem *šťastný* rovněž souvisí se čtvrtým předpokladem. Job možná je z krátkodobého hlediska nešťastný, ale ze vzdálenější perspektivy je šťastný, a to i ve smyslu uspokojení. Job je nakonec spokojen (a proč, to se dozvíme o něco později). Nakonec je součástí dramatu, a nešťasten je jen v prvních jednáních, prvních kapitolách. Jak můžeme pochopit pointu druhého jednání, aniž bychom viděli to páté? Otázka zla, jak ji spíše prožíváme, než promýšlíme, je otázkou, která je součástí příběhu umístěného v čase, a jednoslovnou odpovědí Písma na ni je: „Počkej“.

Když svatý Tomáš Akvinský v *Sumě* uvádí problém zla jako jednu ze dvou námitek proti existenci Boha, připomíná to, co mnoho filosofů zapomnělo: že řešení, Boží řešení, je konkrétní, nikoli abstraktní, dramatické, ne schematické, událost v čase, nikoli nadčasová pravda. Svatý Tomáš, jak jsme viděli, uvedl problém takto: „Bůh znamená nekonečné dobro. Ale pokud je jeden z protikladů nekonečný, pak ten druhý je zcela zničen. Ale zlo existuje [a není zničeno]. Proto Bůh [nekonečné dobro] neexistuje.“ A odpovídá následovně: „Jak praví Augustin, protože je Bůh nejvyšší dobro, nedovolí, aby v jeho díle existovalo jakékoli zlo, pokud by jeho všemohoucnost a dobrota nechtěla i prostřednictvím tohoto zla přinést dobro.“ Jinými slovy: život, jaký žije Job, je život jako v pohádce. Abychom navždy žili šťastně, musíme

napřed žít na kupce hnoje. Zlo je jen dočasné, dobro je věčné. Ještě jednou a jedním slovem: „Počkej“.

Ale čekej ve víře. Ježíš říká Martě, než vzkřísil jejího bratra Lazara z mrtvých: „Neřekl jsem ti, že uvidíš slávu Boží, budeš-li věřit?“ (Jan 11, 40) Vidět není věřit, ale víra je nakonec vidění. Job nečeká trpělivě, ale čeká. Jobova víra není slunná a vyrovnaná, ale je to víra. Není bez pochyb. (Ale jeho pochyby pocházejí z víry. Když je víra silná, je otevřená a dokáže zahrnout i pochyby, když je slabá, nedokáže pochyby tolerovat.) Ale Job zůstává hrdinou víry. Čeká ve víře a nakonec vidí slávu Boží. Je blahoslavený v samotném čekání, na kupce, v agónii, a je dvojnásob požehnaný v nalézání, na konci.

2. OTÁZKA VÍRY PROTI ZKUŠENOSTI

Zatím jsme se té otázky jen dotkli. Otázka zla je v Jobovi nanejvýš zřejmá, taková, jak o ní píše všechny knihy. Ale mnohem hlouběji se nacházejí její další úrovně, podzemní jeskyně či rovnou města, celé tajemné říše a významy podstatně méně přístupné analýzám a zjednodušením. Druhou úrovní otázky je konflikt, avšak nikoli mezi vírou a rozumem, jak je tomu v otázce zla, ale mezi vírou a zkušeností, Jobovou vírou a jeho zkušeností. Tady nejde o filosofické otázky, ale o dětské slzy. Prostřednictvím Písma a prostřednictvím Jobova života činí Bůh „obchodní nabídku“: věř mi. Boží *emeth*, neboli věrnost, zde není údaj v logické hádance, ale záchranné lano, a to lano se teď zdá být přetržené. Celou Biblií prolíná slib, že věrnost Bohu bude odměněna Boží věrností k nám a k jeho slibům, že nás odmění. Spravedliví vzkvétají, zlí hynou. A Job na základě tohoto inzerátu kupuje, kupuje tuhle víru. Sází celý svůj život na spravedlnost, poslušnost, věrnost, zbožnost – a jaká je jeho odměna? Ztráta majetku, dětí, oddanosti jeho ženy, úcty přátel, zdraví,

a jak se zdá, i jeho identity a Boha (jak uvidíme na dvou následných, ale hlubších rovinách). Nejhorší je, že jej opustil Bůh, Job zakouší: „Bože můj, Bože můj, proč jsi mne opustil?“ (Mk 15, 34) „Křičel jsem a Pán mě uslyšel a odpověděl mi ze své svaté hory“ (Žl 2, 5), to je stále téma Žalmů. Ale Jobova zkušenost to jakoby nepotvrzovala. Možná tam Bůh je, ale není tam pro Joba.

Zdá se, že Joba tato zkušenost s Bohem naučila jednu věc. Bůh se jeví jako otec v následujícím krutém žertu: Otec říká synkovi: „Synu, chci tě naučit jednu z nejdůležitějších věcí v životě: jak důvěřovat otci. Vylez na tuhle dvoumetrovou zeď a skoč mi do náruče. Chytím tě.“ – „Ale tati, já se bojím, nechci tam lézt.“ – „Vím, že se bojíš, synu, ale chci, abys to pro mne udělal.“ – „Tak jo, tati. Tak já lezu... Jéé, tys mě chytil!“ – „Jasně, že jsem tě chytil, vždyť jsem ti to slíbil, ne?“ – „Můžem už jít?“ – „Ne, chci, abys teď skočil z téhle třímetrové zdi.“ – „Néé tatí, já se bojím!“ – „Věř mi.“ – „Tak jo, jdu na to... Jéé, tys mě zase chytil!“ – „Jasně, že chytil.“ – „Tak jdem domů?“ – „Ne, ještě jednou, teď chci, abys skočil z téhle šestimetrové zdi.“ – „Néé, tatí, to je hrozný!“ – „Věř mi.“ – „Tak jo, jdu na to...“ A táta v poslední chvíli couvne a nechá kluka rozplácnout se o chodník. Celý zkrvavený a plačící se ptá: „Tati, tati, proč jsi to udělal?“ A on odpoví: „Abych tě naučil tu nejdůležitější věc v životě, synu: nikdy nikomu nevěř, ani vlastnímu otci.“

Je to špatný vtip a krutý vtip, ale takový se Jobovi jeví život. Věřil Bohu a Bůh najednou couvnuł a nechal jej padnout. Jobova víra říká, že když Bohu věříte, budete odměněni. Jobova zkušenost tvrdí opak. Job musí být mužem mimořádné víry, když se drží své víry (byť stěží) navzdory tak očividně a nezvratně opačné zkušenosti.

Na Joba se tradičně hledí jako na muže víry. Což ukazuje, že víra je pro starozákonního Žida (a též pro novozákonního křesťana) mnohem podstatnější věc, než jak ji definuje

Katechismus katolické církve (i když na druhou stranu je tato definice mnohem hlubší, než jak víru popisuje většina moderních učebnic): „Vírou člověk plně podřizuje Bohu svůj rozum i vůli. A celou svou bytostí dává svůj souhlas Bohu, který se zjevuje“ (KKC 143). Pro Joba víra není hlavně podřízením rozumu, ale především odvahy či srdce. Tato víra je *emeth*, věrnost, důvěra, držení slibu, spolehlivost. Job je kulturní hrdina, neboť prověřuje základní hodnoty své kultury, *emeth* je v jeho životě jako ve zkumavce. Sází na to svůj život, dokonce se kvůli tomu vzdává většiny svého života. Ale můžeme se jedovatě zeptat: Kdo koho zkouší? Jobovi se zdá, že svým osudem zkouší Boží věrnost, ale ve skutečnosti je to Bůh, kdo zkouší Jobovu věrnost, jak ví čtenář, který v kapitole 1 směl nahlédnout do zákulisí. Zkouška je jen důsledkem ztráty všech Jobových pozemských dober. Zkouška je v zásadě Jobovou očividnou ztrátou Boha. Důkazem je, že i když Job dostane všechna svá pozemská dobra zpět, spokojen je nakonec jen proto, že dostal zpět Boha. Ale po třicet sedm trýznivých kapitol Boha nenachází, ačkoli jej hledá. Jeho víra mu ve skutečnosti říká: „Hledej a najdeš; všichni, kdo hledají, nacházejí“ (srov. Mt 7, 8; Lk 11, 10). Ale jeho zkušenost mu tvrdí opak. Nikdo nehledá tak moc, tak vášnivě, tak naruživě jako Job, leč nenachází nic. „Půjdu-li vpřed, není nikde, jestliže zpět, též ho nepostřehnu, jestliže něco učiní vlevo, neuzřím ho, skryje-li se vpravo, neuvidím to“ (Job 23, 8–9). Proč? Proč Bůh Jobovi neodpovídá? Jak se Bůh víry, ten věrný, slučuje s hledáním bez nacházení?

Tato zkušenost se neomezuje jen na Joba. C. S. Lewis ji popisuje ve *Svědectví o zármutku (Grief Observed)*, když se zamýšlí nad tím, jak malou útěchu mu poskytla víra po smrti jeho ženy:

A kde je tedy Bůh? Tohle je jeden z příznaků, které mě nejvíce zneklidňují. Když jsi šťasten, tak šťasten, že vůbec nepomyslíš na to, že bys jej mohl potřebovat, když jsi natolik pohlcen

svým štěstím, že promluví-li Bůh k tvému srdci, jsi dokonce v pokušení odbýt jeho nároky jako vyrušování, tehdy, pokud se přece jen nad sebou zamyslíš a obrátíš se k němu s vděčností a chválou, přijme tě – nebo se to tak alespoň jeví – s otevřenou náručí. Ale zkus k němu jít, když jej zoufale potřebuješ, když už si nevíš rady; co najdeš? Dveře, které se ti zabouchly před nosem, a k tomu ještě slyšíš, jak se zamykají na dva západy. A potom ticho...¹⁵

Zásadní otázkou dřívějších dob (především středověku), zvláště těch, které byly silné co do rozumu, ale slabé co do psychologického vhledu a pozornosti k pocitům a zkušenostem, byla otázka vztahu víry a rozumu. (Některé z Aristotelových filosofických a vědeckých závěrů se zdají být v přímém rozporu s křesťanskou vírou.) Zásadní otázkou dnešní doby, která je slabá co do rozumu (a přesto doufá, že silou rozumu objeví či potvrdí objektivní pravdu) a silná co do psychologie a zkušenosti, je otázka vztahu mezi vírou a zkušeností. Dnes stále více lidí ztrácí víru kvůli tomu, že trpí, a domnívají se, že je Bůh nechal na holičkách, přičemž víru ztrácejí kvůli absenci rozumových argumentů. Job je muž pro každou dobu, zvláště pro tu naši. Jeho problém je přesně náš problém.

Jaké je řešení? Proč Job zakouší Boží nepřítomnost, když Bůh slíbil, že bude přítomen? Jedna část odpovědi je snadná: Bůh zkouší Jobovu víru. Job musí věřit v Boha jako skutečného a přítomného a věrného nejen proto, že když se věci daří, tak je snadné věřit, protože zkušenost, která potvrzuje víru, říká, že věřit je téměř nezbytné; musí se také naučit věřit v Boha bez této průzračné víry, i když se zkušenost a okolnosti zdají hovořit v neprospěch víry – jako Ježíš na kříži, opuštěn Bohem, bez jakékoli útěchy. Taková víra je nekonečně cennější než laciná a postradatelná víra, která nás vede tímtež směrem jako zkušenost. Víra, která

¹⁵ C. S. Lewis, *Svědectví o zármutku*, Praha 1995, s. 7.

skřípe mezi zuby, není cenná kvůli tomu, že utrpení by bylo cenné samo o sobě, nebo protože to, co skřípe mezi zuby, je cenné samo o sobě, ale proto, že taková víra vychází z hloubky, z věčného středu osoby, *já*, z vůle, nikoli z pocitů, nikoli z těch částí osoby, které jsou závislé na okolí a na tom, co se na světě stane. Neboť svět pomine, ale *já* nepomine. K čemu se *já* rozhodne v čase, je potvrzeno ve věčnosti. Čím silnější je rozhodnutí pro Boha v tomto temném a neemocionálním středu sebe sama, tím jistější a hlubší bude věčná spása celého *já*. Vůle je strážcem citů a musí se naučit je vést, nikoli následovat.

To je ta jasná a snadná část odpovědi. Bůh ve výhni utrpení utužuje a zdokonaluje Jobovu víru, Jobovu věrnost. Ale odpověď má ještě druhou část, která nevychází z Jobovy přirozenosti, ale z přirozenosti Boží. Protože to, co Bůh je, nemůže ukázat v odpověď na Jobovy otázky, na Jobovy potřeby. Bůh neodpoví Jobovi, protože Bůh není Arlen Faber z filmu *O smyslu života* (*Answer Man*).¹⁶ Není ten, kdo odpovídá, není odpovídač. Je iniciátor, tazatel. Není druhý, ale první, „na počátku“. Jeho jméno (které odhaluje jeho podstatu) zní „já jsem“, nikoli „on je“. Bůh existuje v první osobě jednotného čísla. Je subjekt, nikoli objekt, dokonce není ani objekt Jobova hledání a tázání.

Každý, kdo se kdy setkal s Bohem jiným, než je běžná představa Boha, všichni ti svatí a mystikové, jinak řečeno ti, kdo jsou spíše jako Job než Jobovi tři teologičtí přátelé, říká totéž: když se setkáte s Bohem, nedokážete to setkání vyjádřit slovy a ještě mnohem méně dokážete vyjádřit slovy Boha, s nímž jste se setkali. Bůh nemůže být objektem našich představ. Představy se tříští jako rozbité brýle, kazí se jako oči – vlastně jsou jako zkažené *já*. *Já* už není *já* a Bůh

¹⁶ Arlen Faber (Jeff Daniels), kdysi slavný autor oblíbené knihy *Já a Bůh*, potkává svobodnou matku a mladíka vyloučeného ze závislosti, kteří hledají smysl života. A Arlen je i dvacet let po vydání své hojně překládané knihy považován za toho, kdo zná odpovědi na jejich otázky...

není mé ty, můj objekt; Bůh je já a já jsem jeho ty, jeho objekt. Proto mystikové říkají o vlastním já tak divné věci, jako kdyby to byla iluze nebo jako kdyby bylo díky setkání s Bohem zničeno. Ta iluze, která je zničena, není vlastní já, ale jeho obvyklý přístup, díky němuž já jsem já, střed, a Bůh je kdesi v mém zorném poli. *Takové* já je iluze a Bůh jí otřásá tím, že mění úhel pohledu: to my jsme v jeho zorném poli. My jsme jeho objekty, nikoli on nás.

Proto Ježíš vždy obrací vztah, do nějž se jej tazatelé snaží vmanipulovat, a tím tak mocně manifestuje své božství. Jeho nepřátelé se jej snaží uzemnit a on uzemňuje je. Pokoušejí se jej někam zařadit a on zařazuje je. Snaží se jej soudit a on soudí je. Dokonce i jeho přátelé se mu snaží přijít na kloub, pochopit jej, odhalit jej, pochopit to tajemství, kdo je, aby to konečně vyšlo najevo, ale každé setkání vede k pravému opaku: on *jím* přijde na kloub, *oni* jsou odhaleni, pochopeni; tajemství, kým jsou, musí vyjít v přítomnosti božského světla najevo. „Máme kamenovat cizoložnici, nebo ne?“ – „Kdo je bez viny, ať hodí kamenem“ (srov. Jan 8, 1–11). „Máme platit daně císaři, nebo ne?“ – „Dávejte Bohu, co je Boží, a císaři, co je císařovo“ (srov. Mt 22, 15–21). (Okrádali oba, Boha i císaře.) „Kdo je můj bližní?“ – „Běž a buď bližním tak, jak jím byl dobrý Samaritán“ (srov. Lk 10, 29–37). Kdykoli se jej snažíme zkoušet, on zkouší nás, neboť on je učitel a my studenti, a nikoli naopak.

Viktor Frankl mluví o překvapivé, nečekané změně hlediska či perspektivy v kontextu koncentračního tábora. V knize *Člověk hledá smysl* (*Man's Search for Meaning*) píše, že se mnozí vězňové naučili přestat ptát „Co je smyslem života,“ a uvědomili si, že sám život se jich ptá, co je *jejich* smyslem. Místo toho, aby se pořád ptali: „Žijete, proč jsi mi to udělal? Požaduji odpověď!“, si uvědomili, že život se jich ptal a vyžadoval odpověď – odpověď skutky, nikoli slovy. Museli na tuto otázku, na tuto výzvu odpovědět tím,

že se stali zodpovědnými. A i když nechápali život jako Boží nástroj, dokonce i když „život“ byl pro ně ještě abstraktnější než osoba, cítili, že se jich ptá; jako miliony lidí, které byly blízko smrti, cítily, že se jich ptá „bytí ve světle“, spíše než aby se oni tázali jej. Neboť jediná věc, kterou nemůžeme osvětlit, je světlo. Světlo je nejlepší hmotný symbol Boha, protože je to jediná hmotná věc, kterou nelze pozorovat. Bůh nemůže být objektem pozorování, ať už hmotným nebo duchovním. Svatý Tomáš Akvinský říká, že Boha poznáváme správně jen tehdy, když jej známe jako nepoznatelného. Písmo říká totéž: „Boha nikdy nikdo neviděl; jednorozený Syn, který je v náruči Otcově, nám o něm řekl“ (Jan 1, 18). Kdyby se Bůh nerozhodl nám zjevit, nijak bychom jej nemohli poznat. Když chceme poznat kámen, je zcela pasivní a my jsme zcela aktivní. Když chceme poznat zvíře, je částečně aktivní, může utéct a schovat se. Když chceme poznat druhého, záleží na jeho svobodné vůli, zda se nám chce dát poznat, stejně jako záleží na naší svobodné vůli, zda jej poznat chceme: obě role jsou rovnocenné. Konečně když chceme poznat Boha, všechna aktivita musí vyjít od něj.

Takže Bůh se nemůže ukázat jako odpověď na Jobovy otázky, jako když vytáhneme knížku z knihovny (což je způsob, jak Boha chápou tři Jobovi přátelé). Job stiskne tlačítko, ale Boží stroj se nespustí, nikoli proto, že by byl rozbitý, ale proto, že to není stroj. Job si to nakonec uvědomí, když Bůh ukáže svou pravou povahu tazatele, nikoli respondenta. Proto Job na konci lituje (Job 42, 6). To, čeho lituje, není nějaký určitý hřích, jehož se v skrytu dopustil, jak jej podezírají tři přátelé, ale metafyzický omyl, hřích proti gramatice bytí – Job hrál úlohu Boha. Nejlepší slova pronáší Job na závěr: „Nevím, co bych dodal“ (srov. Job 40, 5). Bůh se ukáže, jen když Job mlčí.

Většina z nás příliš mnoho mluví. Je ohromující, jak krátká jsou Ježíšova vyjádření. Když se modlíme, kdo nej-

víc mluví? Je to ta nejdůležitější část rozhovoru, nebo ta nejméně důležitá? Kdybychom měli možnost pohovořit si s nějakou velkou osobností, jako s Matkou Terezou nebo Alexandrem Solženicynem, chtěli bychom být těmi, kdo mluví více, nebo bychom spíše po většinu času naslouchali? Proč mluvíme na Boha tak moc, že nemáme čas poslouchat? Jak trpělivý musí Bůh být, když čeká, až se oprostíme od všeho myšlenkového a slovního hluku, a jak moc musí doufat, že jakmile přestaneme mluvit k němu, nezačneme hned mluvit ke světu. V té kratičké vteřině ticha mezi tím, kdy jsme přestali mluvit k Bohu a začali mluvit ke světu, nám Bůh dává mnohem víc milostí než kdykoli jindy (až na přijímání svátostí).

Job v jednu chvíli svým třem mnohomluvným přátelům říká: „Kdypak skončí to mluvení do větru? Co tě rozjitřuje, že tak odpovídáš?“ (Job 16, 3) Jsou jako seriálové hvězdy, které stále čekají za scénou, aby zazářily a pak zmizely. Ale Job dělá Bohu přesně to, co Jobovi přátelé dělají Jobovi! Joba neposlouchají, protože jsou příliš zaměstnáni tím, že na něj mluví, a Job nenaslouchá Bohu, protože má spoustu práce s tím, jak na něj mluví. Když se Bůh nakonec zjeví, Job nelituje, že byl horší než tři jeho přátelé, ale že byl jako oni! Byli jako čtyři zenoví mniši, kteří složili slib doživotního mlčení. Jednoho dne jeden z nich vypustil jediné slovo. Druhý mu řekl: „Porušil jsi slib mlčení.“ Třetí řekl druhému: „Ty jsi větší blázen než on, tys ho porušil také!“ Čtvrtý se sám pro sebe usmál a řekl: „Jsem jediný, kdo jej neporušil.“

Vydrželi jste někdy být půl hodiny zticha tak, aby nemluvíly ani vaše rty, ani vaše mysl? Pokud chcete vydržet v nebi, měli byste se tomu umění naučit, protože v nebi bude půl hodiny ticho poté, co bude zlomena sedmá pečeť (Zj 8, 1).

Jen v mlčení se víra a zkušenost perfektně doplňují, protože víra nám říká, že Bůh je JÁ JSEM a mlčení nám dá zakoušet jeho JÁ stejně jako jeho JSEM, jeho prvenství stejně

jako jeho skutečnost. Všechno mluvení nepatrně Boha falzifikuje. Jak říká Lao-c': „Ti, kdo mluví, nevědí; ti, kdo vědí, nemluví.“ Nicméně Cesta k nám promluvila. „Na počátku bylo Slovo,“ (Jan 1, 1), ne pouze mlčení. Potřebujeme ticho nejen proto, že Bůh je ticho, ale protože Bůh je Slovo. Jen v mlčení se víra a zkušenost naprosto doplňují.

3. OTÁZKA SMYSLU ŽIVOTA

Největší ze všech otázek, otázka, která obsahuje všechny ostatní otázky, je ta, jež pokládá Job Bohu v knize Job 10, 18: „Proč jsi mě vyvedl z matčina lůna?“ Jinak řečeno, v jakém příběhu jsem se to ocitl? Kde jsou mé hranice? Co je to za hru? Proč jsem se narodil? Proč žiju? O čem to celé je?

Je to rovněž Kazatelova otázka, ale Job dostává odpověď, kdežto Kazatel ne. Pascal je nazývá dvěma největšími filosofy a já s ním souhlasím. Ale proč Job dostává odpověď a Kazatel ne? Z téhož důvodu, proč dostává Mojžíš odpověď na otázku, nad níž si filosofové po celé věky beznadějně a neplodně lámali hlavu: Kdo je Bůh? Jaké je jeho jméno? Jaká je jeho přirozenost? Mojžíš má dost zdravého rozumu, aby se ho rovnou zeptal (viz Ex 3, 13)! Kazatel je jako Jobovi tři přátelé: donekonečna filosofuje o Bohu. Job je jako Mojžíš: Job se ptá Boha, hledá Boží tvář. A „všichni, kdo hledají, najdou“ (srov. Mt 7, 7; Lk 11, 9).

Ale ne hned. Proč ten odklad? Jaký je smysl toho odkladu? Jobův život, na nějž se ptá, má dvě poloviny: hledání a nacházení. Je zřejmé, že odpověď na otázku *Co je smyslem, účelem, cílem, vyústěním, dovršením života?* se nalézá v nacházení Boha. Ale co ta druhá polovina, to hledání? Kvůli čemu nechává Bůh Joba trpět a hledat a trápit se? Co chtěl Bůh dokázat? Je Job pokusným preparátem, který má uspokojit Boží nečinnost nebo sadistickou zvědavost? Nebo

Bůh zažehl kahan pod zkumavkou jen proto, aby vyhrál sázku s ďáblem?

Bůh samozřejmě nedělá nic kvůli satanovi, nic, co by bylo zlem. Není důvod, aby Bůh poklonkoval ďáblu, aby všemohoucnost dělala byť sebemenší kompromis se zlem. A pochopitelně to není ani kvůli Bohu, vševědoucnost nepotřebuje dělat pokusy. Bůh nepotřebuje vědět, že Jobova víra vydrží. Ale Job to potřebuje vědět. Všechno to trápení a čekání musí být v Jobův prospěch, k Jobovu dobru, k Jobově blaženosti. I kříž je „darem, který Bůh dává svým přátelům,“ jak říká jeden svatý. Zvláště kříž.

Tento svět je „údolím utváření duší“, dílnou velkého sochaře, kde my jsme sochy. Než jsou sochy hotové, musí snést nejeden úder dlátem a musí být zoceleny v ohni. Je to nutnost. Když jsme už jednou ztratili svou původní nevinnost, cesta zpět k Bohu *musí* být bolestivá, neboť starý člověk vězící v hříších si bude stále stěžovat a každý krok vstříc dobru, jeho nepříteli, pro něj bude bolestivý. Říci v ráji: „Ne má, ale tvá vůle se staň,“ bylo extatickou radostí, a stejně tomu bude i v nebi, ale v tomto životě je to momentálně ten nejtěžší (a také nejdůležitější) úkol. Bez toho nemáme tvář, již bychom mohli pohlédnout na Boha. Proč Job viděl Boha tváří v tvář a zůstal naživu? Protože Job získal tvář svou protrpěnou vírou. Jak říká C. S. Lewis na konci svého románu *Dokud nemáme tvář (Till We Have Faces)*: „Jak bychom se mohli setkat s božstvy tváří v tvář, dokud nebudeme mít tvář?“

To je smyslem života: získat tvář, stát se skutečným, stát se sám sebou – ale tak, abychom šli k cíli, a ne abychom o něm jen snili, jak o tom lehce a nenuceně mluví módní psychologové. Ano, život je proces stávání se sebou samým – ale dosahujeme toho utrpením, ne hřešením, stejně tak říkáním ne, jako říkáním ano; škrábáním se vzhůru navzdory gravitaci vlastního ega, nikoli přímými stezkami „seberealizace“ a „sebeaktualizace“. Smyslem života je boj. A naši

nepřátelé nejsou o nic méně skuteční a hroziví než skuteční lidé. Pokud je neporazíme, zhyneme v neskonale beznaději a hrůze, mnohem děsivěji než v jakémkoli krveprolití. Není snadné získat tvář. Job není výjimkou, ale pravidlem: trápení, z něž jej Bůh musí zachránit, je tak či onak i naše. Ale Jobova cesta je neobvykle nápadná, Job ji prošel extrémním způsobem. Ne všichni přijdou v jeden den o děti, zdraví, majetek a sebedůvěru. Ale všichni se musíme naučit přijít o všechno, až na Boha, neboť všichni zemřeme a s sebou si nevezmeme nic než Boha.

Filosofové na otázku o smyslu života, jeho účelu a cíli, dávají různé ušlechtilé a krásné odpovědi: ctnost, moudrost, čest, charakter, radost, svoboda, „pravda, krása a dobro“ – ale ignorují tu drobnou otázku, která ruší náš obdiv k těmto pravým ideálům: Jak? Jak se naučí trpaslík létat jako orel? Jak se dostanu odtud tam, z předtím do potom, od pitomce ke Kristu? „Dobře, nyní víte, k čemu jste určeni: stát se zářivým, oslnivým, silným, vznešeným stvořením, které snese dokonalé nebeské světlo, skutečným bohem či bohyní. Tak jen do toho, prosím. Změňte se. Buďte svatí, jako je svatý Pán, náš Bůh. Buďte tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec (srov. Mt 5, 48; 1 Petr 1, 15–16).“ Dobře!

Jak vidíte, trochu práce to chce. Trochu sochání. Trochu duchovních bojů. Není nic mimořádného, že Bůh nás zasahuje tolika údery svého sochařského dláta, spíše je s podivem, že to zvládne tak málo údery. Jakmile pochopíme propast mezi tím, kde jsme teď, a tím, kde jsme předurčeni být, nestačíme se divit, že nás tam Boží milosrdenství dokáže přenést s tak drobnými obtížemi, s tak nepatrnou bolestí. Není tak pozoruhodné, kolik špatných věcí se stane dobrým lidem, jako kolik dobrých věcí se stane špatným lidem. A to si Job uvědomí hned, jak na konci uvidí Boha, a proto ví, že se mu dostalo odpovědi, a je spokojen. A my budeme také.

Bůh mohl začít tím, že nás stvoří v nebi, šťastné a bez hříchu. Proč nás místo toho vystavil zkouškám zde na zemi? Z téhož důvodu, proč dobrý učitel neodpoví studentům na všechno. Pravdy si vážíme víc, když ji sami nalezneme. Pak je doopravdy naše. Tato pravda není pouhou objektivní pravdou, ale naší identitou, naší vlastní pravdivou tváří. Bůh ji vytesal, ale navlékl to tak, abychom byli jejími spoluautory, abychom ji spoluvytvářeli vlastním já, našimi rozhodnutími a zkušenostmi uskutečněnými v čase. Čím jsme, zjistíme jen žitím.

To znamená, že dokud nejsme hotovi, nevíme, kdo opravdu jsme (jednou sami sebe přestaneme klamat). To znamená, že každý život je protahovaná krize identity. Ta Jobova je jen zřetelnější a neočekávanější. Kdysi to býval Job ten poctivec, Job ten spravedlivý, Job ten správný příklad, Job Boží oblíbenec. Nyní jsou všechny tyhle nálepky strženy a je z něj jen hromádka vředů na kupce hnoje, která se škrábe střepem. Není divu, že jej jeho tři přátelé nepoznávají (Job 2, 12)! Výstižná poznámka pod čarou v Jeruzalémské bibli upozorňuje čtenáře na trpícího služebníka Božího v Izaiášovi 52 a 53, který byl psancem, jako by byl malomocný, ten, od něhož lidé odvraceli tvář, ten, kterého za bránou ukřižovali, vyobcovaný ze svého lidu, „červ a ne člověk,“ jak zazněl Žalm 22 z kříže. Job je kristovská postava, tak k nepoznání, až je k poznání, neboť takový je Kristus: k nepoznání, „Já však jsem červ a ne člověk, potupa lidství, povrhel lidu“ (Žl 22, 7).

Job může nalézt svou identitu jen ve svém Autorovi a Tvůrci. Totéž platí o každém z nás, neboť všichni jsme postavy v ideji jednoho Autora, a jak by mohly postavy bez Autora najít svou totožnost? Proto Job nachází svou totožnost jen v tom, že najde svého Boha; Job vyřeší otázku číslo tři (svou identitu a cíl) jen tehdy, když vyřeší otázku číslo čtyři, tu nejhlubší otázku ze všech, otázku po Bohu, a na tu se nyní podíváme.

4. OTÁZKA BOHA

Otázka po Bohu v Jobovi není otázkou, zda Bůh existuje. *Jen blázen si říká v srdci: Bůh není*, a neříká to proto, že by mu to napovídala rozum nebo důkazy, ale protože jeho klamné rouhy, které si žádají naplnění, mu našeptávají, aby předstíral, že Bůh není, takže může hřešit, aniž by mu hrozil trest. (Tuto psychoanalýzu poskytuje jak Žalm 14, tak apoštol Pavel, Řím 1, 18 – 2, 1.)

Ani to není otázka, kdo je Bůh nebo jaký je Bůh sám v sobě. To je otázka pro teologa nebo filosofa. Jobova otázka zní: Čím (nebo spíše kým) je Bůh pro mě? Jaký je mezi námi vztah?

V knize Job najdeme dvě otázky týkající se Boha: první ohledně Joba a hledání, druhá ohledně Joba a nalézání. První otázka zní: Proč se nám říká, že Job má k Bohu ve svém hledání ten správný vztah? A ta druhá: Proč se nám říká, že Bůh, když už jej Job našel, se staví zcela vhodně ke všem Jobovým otázkám a mukám, přestože neodpovídá na jedinou Jobovu otázku, a dokonce i předtím, než Jobovi vrátí všechna jeho pozemská dobra, která mu vzal? K tomu se v knize Job vyjadřují dva záhadné oddíly, které tyto dvě otázky popisují. První je Job 42, 7, kde Bůh schvaluje Jobova kacířská a rouhavá slova a neschvaluje pravověrná a zbožná slova jeho přátel. Druhý je Job 42, 1–6, kde je zcela uspokojen ten nejnáročnější a nejnetrpělivější tazatel v celé Bibli, kterého lze jen těžko uspokojit – Job.

První záhadný oddíl zní takto: „Když Hospodin k Jobovi domluvil tato slova, řekl Elífazovi Témanskému: Můj hněv plane proti tobě a oběma tvým přátelům, protože jste o mně nemluvili pravdivě jako můj služebník Job“ (Job 42, 7). Ale Jobovi se, dle jeho doznání, „slova pletla“ (Job 6, 2–3). Domníval se, že Bůh je jeho nepřítel, že mu Bůh bezdůvodně

křivdí, a dokonce že by Bůh u soudu prohrál, kdyby pře byla vedena spravedlivě! Jak strašné by to bylo: vyhrát soud nad Bohem! Jaká by pak zbývala naděje? Jak trefně poznamenává Kierkegaard v názvu jednoho kázání, naší jedinou nadějí je „světlo obsažené v myšlence, že na rozdíl od Boha se vždy mýlíme“. Pokud se mýlí sám zdroj vši pravdy, pak zde není žádná pravá skutečnost, jíž bychom se mohli utěšovat, v níž bychom mohli doufat, díky níž bychom mohli najít cestu domů. Jobova slova jsou bláznovstvím, plete se, dokonce se rouhá. Jak může Bůh říci, že promluvil pravdivě?

A jak může Bůh říci, že tři přátelé nemluvili pravdu? Každé jejich slovo najdeme na tuctech míst v Bibli. Brání Boha, jsou zbožní, jsou pravověrní. Jejich názor je jednoduchý: „Bůh je pravdivý, ale každý člověk lhář“ (Řím 3, 4). Jejich touha je prostá: „Ať si člověk nezakládá na své moci“ (Žl 9, 20). Jak by se mohli plést a Job mít pravdu?

Jedním „řešením“ je to, které navrhuje radikální interpreti: že knihu Job napsal heretik a že oponuje zbytku Bible. (Zdá se, že ti všichni se nejspíš domnívají, že zbytek Bible je heretický, protože odporuje knize Job.) Tahle teorie zní, že Job má doopravdy pravdu a Bůh se doopravdy plete, Job je hrdina a Bůh padouch. Je to ta samá pošetilost, jako když Job koketuje s představou, že by u soudu vyhrál spor s Bohem. Musí existovat lepší způsob.

A existuje. Přečtěte si pečlivě, co Bůh říká v Job 42, 7 – není to tak, že by Job měl pravdu, ale že promluvil pravdivě, a není to tak, že by tři přátelé nemluvili pravdu, ale nemluvili pravdivě jako Job. Jaký je rozdíl mezi mluvením pravdy a pravdivým mluvením?

Je to rozdíl mezi podstatným a přídavným jménem, mezi pravdou ve smyslu toho, co je řečeno, a pravdou mluvení samého. Zda mluvíme nebo nemluvíme pravdu, je objektivní otázka, zatímco zda mluvíme nebo nemluvíme pravdivě, je subjektivní otázka, osobní otázka. Job nemluví vždycky

pravdu, ale vždy promlouvá pravdivě. Jeho slova nebyla vždy v pravdě, ale on ano. Má kvalitu pravdy, *emeth*, věrnost bytí a jednání. Má to, čemu Kierkegaard říká (je to poněkud zavádějící): „pravda jako subjektivita“ (viz *Konečný nevědecký dodatek k Filosofickým drobkům, Concluding Unscientific Postscript*).

Co to přesně znamená? Job lne k Bohu, drží se důvěrnosti, zaujetí a pozornosti, zatímco tři přátelé se spokojí s korektními slovy, „mrtvou ortodoxií“. Jobova slova neodrážejí Boha tak přesně jako slova jeho tří přátel, ale Job sám je v pravdivém vztahu s Bohem, kdežto jeho tři přátelé nejsou: ve vztahu srdce a duše, na život nebo na smrt. Nikdo nemůže být ve spojení s Bohem, aniž by s ním byl spojen na život a na smrt. Nelze být s Bohem spojen jen omezeně, částečně, na půl plynu nebo vypočítavě, to není to pravé spojení s Bohem. Bůh je všechno, nebo nic. Job si myslí, že jej Bůh zklamal, tudíž se v tomto smyslu pro něj stal ničím. Je to omyl, ale Job alespoň ví, že to musí být všechno, nebo nic. Bůh je nekonečná láska a opakem lásky není nenávisť, ale lhostejnost. Jobova láska k Bohu je nakažena nenávistí, ale láska tří přátel k Bohu je nakažena lhostejností. Job zůstává v manželství s Bohem a hází po něm nádobím, tři přátelé mají zdvořilé nemanželství s oddělenými ložnicemi a samostatnými dovolenými. Rodina, která bojuje společně, zůstává společně.

A je tu ještě jeden důvod, proč Job mluví pravdivě o Bohu. Ten nejjasnější a nejpodstatnější rozdíl mezi řečí Jobovou a řečmi tří přátel je ten, kvůli němuž naši pozornosti unikají velká písmena světadílů na mapách, Poeův „odcizený dopis“ (ze známé stejnojmenné povídky), důkaz, který je prostě vidět, ačkoli policie kvůli němu prohledala každý kout a škvíru: je to moc velké, moc blízko, příliš zjevné, jako nos mezi očima (můj, mimochodem). Ukázal mi to Martin Buber, a tento objev mi rázem objasnil celou

knihu Job jako nic předtím: rozdíl je prostě v tom, že tři přátelé mluví o Bohu, kdežto Job mluví s Bohem.

Mluví „pravdivě“, protože mluví k Bohu takovému, jaký je, tedy jako ke vždy přítomné osobě, ne jako k nepřítomnému objektu. Pokud mluvíme k Bohu v druhé osobě, jsme o jednu osobu blíže první osobě singuláru *Já jsem*, která je jeho vlastním bytím, než když o něm mluvíme ve třetí osobě. Buber říká: „Bůh je Ty, které se nikdy nemůže stát To.“ Také říká: „K Bohu můžeme jen mluvit, ale nikdy jej nemůžeme vyjádřit,“ z téhož důvodu.

Předpokládejme, že jsem ve vaší přítomnosti a vy o mně začnete mluvit s někým třetím a mě budete zcela ignorovat. Nejen že je to vrcholně nezdvořilé, je to také metafyzicky nepřesné. Chová se to ke skutečnému jako k neskutečnému; chová se to k přítomnému jako k nepřítomnému. A to právě tři přátelé stále dělají. Nikdy se nemodlí, jen kážou. Job se stále modlí, jako svatý Augustin ve *Vyznání*: každé slovo je proneseno buď k Bohu, nebo v jeho přítomnosti. Proto zde, navzdory všem zmatkům, stále září oslnivé světlo: Job trvá na přítomnosti Boha, který je světlo. Tři přátelé se rozumováním o Bohu jako o vhodném konceptu snaží vyrobit si vlastní světlo. A Bůh je celou dobu tam, mezi Jobem a jeho přáteli, takříkajíc jako ten pátý u kupky hnoje. Job téhle základní pravdě věří, a proto mluví pravdivě (tedy k Bohu, který je skutečně přítomen), zatímco tři přátelé se chovají, jako by tam Bůh nebyl. Pokud druhá osoba („ty“) znamená přítomnost, pak třetí osoba („on“) znamená nepřítomnost.

To nejpraktičtější, co se můžeme od Joba naučit – to nejpraktičtější, co se vůbec můžeme naučit – je „cvičit se v přítomnosti Boha“, to nejjednodušší a nejzákladnější cvičení v realismu a svatosti. To dvojí je totéž, obojí znamená prostě žít v realitě, ne v iluzi, chovat se tak, jako by to, co je skutečné, bylo opravdu skutečné.

Dalším záhadným oddílem je Jobova odpověď na Boží řeč:

Job na to Hospodinu odpověděl:

Uznávám, že všechno můžesh
a že žádný záměr tobě není neproveditelný.
Kdo smí nerozvázně zatemňovat úradek Boží?
Ano, hlásal jsem, čemu jsem nerozuměl.

Jsou to věci pro mě příliš divuplné, které neznám.
Rač mě vyslyšet a nech mě mluvit; budu se tě ptát a poučíš mě.

Jen z doslechu o tobě jsem slýchal, teď však jsem tě spatřil vlastním okem.

Proto odvolávám a lituji všeho
v prachu a popelu (Job 42, 1–6).

Job je ten nejnáročnější člověk v Bibli, „nevěřící Tomáš“ Starého zákona. Jak to, že tento židovský Sokrates je najednou spokojený? Bůh neodpověděl na žádnou z jeho otázek. Dokonce se zdá, že vlastně jen řekl: „Co ty víš. Jakým právem se domníváš, že bys mohl znát odpovědi? Mimochoodem, kdo si myslíš, že jsi?“ Dokonce i běžného jedince by takové odpovědi zklamaly, jakým zklamáním by tedy měly být pro takového arcimyslitele!

Podnikněme malý myšlenkový experiment, abychom zjistili, proč je Job spokojen. Předpokládejme, že Bůh dal Jobovi to, co čekal, místo toho, co dostal. Předpokládejme, že Bůh Jobovi jasně a přiměřeně zodpověděl každou otázku. (Bůh by to jistě udělat mohl, kdyby chtěl.) Předpokládejme, že Bůh napsal pro Joba světovou definitivní knihu teologie. Jaký si myslíte, že by byl výsledek?

Myslím, že to vím, protože myslím, že znám Joba. Job by byl spokojen asi tak pět vteřin poté, co by knihu dočetl. Nebo možná pět minut. Ale pak by vyvstaly nové otázky,

jako Hydře hlavy: otázky o otázkách, otázky o odpovědích, otázky o interpretacích Božích odpovědí. U prvotřídních myslitelů, poctivých a nadšených filosofů, jako je Job, každá otázka vyvolá deset otázek dalších. Pak začíná intelektuální bitva nanovo. Stovky vojáků pochodujících z Jobovy hlavy by se musely utkat se stovkami silných bojovníků vyrážejících od Boha. A samozřejmě by se utkaly. Ale pak by jich přišlo dalších sto nebo tisíc. Lidská mysl má na přemýšlení nekonečnou kapacitu. Nic ji nezastaví, dokonce ani odpovědi, neboť z každé odpovědi odvodí deset dalších otázek. A tak bychom jen docílili intelektuálního bojiště posetého mrtvolami idejí a vyvrácených nedorozumění do výše půldruhého kilometru. Hromadily by se exponenciálně a stály by mezi Jobem a Bohem stejně, jako stojí mezi Jobovými třemi přáteli a Bohem. Nebezpečím pravdy je, že je zatemňovaná pravdou.

Je jen jeden způsob, jak tohle nebezpečí překonat, a Bůh tak s Jobem jednal. Má dvě části. První část je negativní: neřící celou pravdu slovy, neodpovídat na otázky, ani pravdivě a vhodně, neutnout Hydře jedinou hlavu, aby jí nevyrostly další dvě. A tak Bůh neodpovídá na Jobovy dotazy, Bůh místo toho odpovídá na Joba samotného, a to je ta druhá část, část srdce. Stejně jako Ježíš vždy odpovídá na tazatele místo na jeho dotazy, stejně jako vidí, že skutečnou otázkou je tazatel sám, nikoli formulovaná otázka, srdce, a nikoli slova, tak zde Bůh odpovídá na nejvlastnější hledání Jobova srdce: vidět Boha tváří v tvář, vidět Pravdu, ne pravdy, *setkat se* s Pravdou, ne pouze ji poznat. Joba uspokojila jediná odpověď, která jej uspokojit mohla, ať už v čase, nebo ve věčnosti, jediná odpověď, která může překonat nudu a výslednou „marnost nad marnost“, která překoná definitivní odpověď Kazatele, stejně jako tří jeho přátel: Ten, který odpovídá, nikoli odpověď.

„Jen z doslechu o tobě jsem slyšel, teď však jsem tě spatřil vlastním okem.“ To je vrchol Joba. To je ten nejdůležitější verš v knize. Ten vysvětluje vše, co se stalo, proč Bůh uvrhl Joba na tu kupku hnoje, aby to mohlo takhle skončit. To je konec života, smysl života, účel života. To je řešení otázky zla a řešení otázky sporu víry a zkušenosti a řešení otázky po smyslu života a řešení otázky naší identity. Řešení otázky Boha, kým je pro mě Bůh. Je to odpověď na všechno. Nikdo, nejen Job, nemůže být nespokojen s touto odpovědí. Nikdo už nebude mít jakékoli otázky, když pochopí tuto odpověď. Nikdo se už nikdy nebude cítit zklamán, podveden nebo rozčarován touto odpovědí, bez ohledu na to, jak je náročný a co všechno jej předtím neuspokojilo. Toto je odpověď, která naplňuje nekonečno, vakuum, kterým je lidské srdce zformované pro Boha. Toto je Bůh.

Největší otázku, která kdy byla položena, a největší odpověď, která kdy byla dána, podle mého názoru pěkně znázorňuje příhoda z konce života svatého Tomáše Akvinského. Tomáš se domníval, že je v kapli sám (ale jeho přítel Reginald jej sledoval a později odpřisáhl, co viděl a slyšel), a modlil se před oltářem. Z úst Ježíše na kříži vyšel hlas: „Dobře jsi o mně psal, Tomáši. Co chceš za odměnu?“ Je to tatáž otázka, kterou Ježíš zahajuje své veřejné působení v Evangelii podle Jana, je to ta velká otázka: „Co chcete?“ (Jan 1, 38). A Tomáš dal Bohu stejně velkou odpověď, odpověď, z níž mám knedlík v krku a slzy v očích, kdykoli si ji připomenu, řekl: „Jen tebe, Pane.“ Teolog, který našel tisíce odpovědí – víc odpovědí a víc vhodných odpovědí než jakýkoli jiný teolog v celých dějinách – chce jen jednu věc, „jen jednoho je třeba“, toho, co chtěla Marie, a Ježíš chtěl, aby to chtěla i Marta (Lk 10, 42): jeho samého.

Proto je spokojen i Job. Nedostal to, o čem si myslel, že to chce, ale dostal to, co skutečně chtěl. Nedostal to, o čem si jeho hlava a vědomí myslely, že to chtějí, ale dostal to,

o čem jeho srdce a hluboké nevědomí věděly, že to chtějí, to, co chceme my všichni. Nemůžeme si pomoci: Bůh nás tak stvořil. Do toho zámku pasuje jen jeden klíč, jen jeden Romeo uspokojí právě tuhle Julii. „Hloubka hloubku volá“ (Žl 41/42) – jen nekonečně se může snoubit s nekonečnem. Jako Adamovi nebylo rovné žádné zvíře (Gn 1, 18–24), tak není lidskému srdci rovné žádné stvoření, a tím spíše žádný koncept. Koncepty jsou obrazy a lidé se nemohou snoubit s obrazy (i když se o to mnozí z nás pokoušejí a vztahují se více k obrázkům, které si představují nebo o nichž sní – jaká by měla být naše snoubenka či přítel –, než ke skutečnosti, která trhá pouta, jimiž nás všechny ty obrázky svazují). Job je spokojen, protože celý život jsou námluvy, a on je konečně ženat. Na chvíli se mu dostalo na zemi toho blaženého nazírání, které čeká na všechny věřící v nebi.

Je rozdíl mezi druhořadým věděním a prvotřídním věděním, mezi „slyšet o něčem z doslechu“ a „vidět to na vlastní oči“. Job o Bohu slyšel, ale teď jej vidí. Je to podobné, jako kdybyste neznali svého otce, protože slouží v cizinecké legii a píše vám dopisy, které vám předává a vykládá vaše matka (matka církve), a on jednoho dne vstoupí do dveří a řekne: „Tady jsem“. Předpokládejme, že dopisy byly naprosto přesné a dostatečné a že vám je matka dokonale vykládala. Ten rozdíl bude stále nebetyčný, rozdíl mezi „slyšet z doslechu“ a „vidět na vlastní oči“. Jediný okamžik s ním bude nekonečně cennější než všechny dopisy světa.

Svatý Augustin v kázání *O čisté lásce Boží* představuje Boha, který k vám přichází s otázkou podobnou té, kterou položil svatému Tomášovi. Účelem je udělat si test, zda máte „čistou lásku k Bohu“, tedy zda jste poslušni prvního a největšího přikázání milovat Boha celým svým srdcem, celou svou duší v tom hlubokém, temném středu vašeho bytí, zda vaše „elementární volba“ směřuje k věčnosti. Augustin předpokládá, že vám Bůh udělal nabídku: „Dám ti vše, co

chceš. Můžeš získat celý svět. Nic pro tebe nebude nemožné. Budeš mít nekonečnou moc. Nic nebude hřích, nic nebude zakázáno. Nikdy nezemřeš, nikdy nepocítíš bolest, nikdy nebudeš muset dělat to, co nechceš, a vždy budeš moci dělat, co chceš – až na jednu věc: nikdy neuvidíš mou tvář.“ Vzali byste to? Pokud ne, máte čistou lásku k Bohu. Podívejte se, co jste právě udělali: vzdali jste se světa a ještě k tomu všech možných světů, všech představitelných světů, všech vytoužených světů – jen kvůli Bohu. Augustin se ptá: „Sevřela vám srdce ledová ruka, když jste slyšeli slova, nikdy neuvidíš mou tvář?“ Ten chlad je to nejvzácnější v tobě, je to čistá láska k Bohu.

Job ve svém utrpení ten chlad cítil. Nemluví pořád o své bolesti, ztrátě majetku nebo i rodiny, ale spíše o ztrátě svého Boha. Zdálo se, že jej Bůh opustil, zdálo se, že nikdy neuvidí Boží tvář, po čemž toužil ze všeho nejvíc, i kdyby to mělo znamenat smrt. Vlastně řekl to, co říká svatý Augustin ve svém *Vyznání* (I, 5): „Neskrývej přede mnou svou tvář, Pane: dal bych život za to, abych nezemřel a viděl tvou tvář.“

Jenom jedna věc v životě je jistá: není to štěstí, ani hledání štěstí, ani svoboda, dokonce ani život. Jediná věc, kterou máme naprosto jistou, je ta jediná věc, kterou skutečně potřebujeme: Bůh. A moudrost podstatně spočívá v absolutním chtění toho, co absolutně potřebujeme, v podřízení našeho chtění realitě. Z tohoto důvodu je Job nesrovnatelně moudřejší než Kazatel. Musíme se identifikovat s Jobem, ne s Kazatelem, neboť Kazatelova marnost je filosofií pekla, kdežto Jobovo hledání je filosofií očištění a z Univerzity očištění všichni odcházejí do nebe s vyznamenáním.